

quables. L'auteur a pu enregistrer sur bandes du magnétophone un assez grand nombre des chansons nuptiales. Le matériel sur les coutumes matrimoniales complète en partie, ce qui a été publié jusqu'à ce jour ou ce qui se trouve dans des manuscrits au Centre de Recherches du folklore Hellénique de l'Académie d'Athènes, déposé par des collectionneurs amateurs. Egalement est rémarquable et le matériel qui concerne à l'enfant, la mort, le droit populaire, la magie, l'astrologie, la météorologie, la divination, la médecine populaire, les métiers populaires (vie agricole, pastorale etc.) et le culte. De ce dernier, l'auteur mentionne le gâteau de Noël qu'on prépare pour le berger (πιστικός) et qu'on nomme «Kólianda». Une autre coutume est celle du Premier de l'an. A l'aube de cette fête les enfants qui ont préparé du soir de la veille l'arbre (une branche de pin ou de cyprès) et qui l'on décoré avec des images ou des cartes postales et des fruits de la saison vont faire la tournée des maisons. Un des enfants tient l'arbre, va en avant et frappe la porte. Les hommes ouvrent la porte et les enfants chantent les calendes.

L'auteur mentionne également d'autres coutumes, comme par exemple les offrandes des bergers à l'église pendant le jour de la fête de Ζωοδόχου Πηγής (1er Vendredi après Pâques), les coups avec des branches de cornouiller le 1er Mars; des travestis du Carnaval; la coutume de sauter le feu etc. En général, conclu l'auteur, la vie à Pogonion conserve encore des éléments traditionnels en assez grand nombre.

Γ'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΘΗΡΑΝ ΚΑΙ ΑΝΑΦΗΝ

(3 ΙΟΥΛ. - 1 ΑΥΓ. 1965)

ΥΠΟ ΣΤΕΦ. Δ. ΗΜΕΛΛΟΥ

Ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (ΚΕΕΛ) καὶ κατόπιν τῆς ὑπ' ἀρ. 51564/27-7-65 ἐντολῆς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μετέβην τὸν Ἰούλιον τοῦ 1965 εἰς τὰς νήσους Θήραν καὶ Ἀνάφην πρὸς μελέτην τοῦ κατὰ παράδοσιν ἐνταῦθα λαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ συλλογὴν σχετικῆς πρὸς αὐτὸν λαογραφικῆς ὕλης.

Ἐν Θήρᾳ διέτριψα περὶ τὰς εἴκοσιν ἡμέρας, τῆς δραστηριότητός μου περιορισθείσης κατ' ἀνάγκην εἰς τινα μόνον χωρία τῆς νήσου. Κατὰ τὰς ὑπολοίπους

καιον, δημώδη μετεωρολογίαν, παίγνια, εἰδήσεις περὶ τοῦ ἐνδύματος, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ρίμας, θρησκευτικὰς διηγήσεις, ἀρχὰς παραμυθίων, ἀράς, χαιρετισμούς, ὄρκους, γλωσσοδέτας, παρωνύμια, τέλος δὲ ποιμενικὸν βίον, μελισσοκομίαν κ.ἄ. Προσέτι ἐπὶ ἑπτὰ ταινίων μαγνητοφώνου τύπου *Butoba*, λειτουργούντος διὰ ξηρῶν στοιχείων, ἐπραγματοποίησα 61 ἡχογραφήσεις μουσικῆς δημοτικῶν ᾠσμάτων καὶ λαϊκῶν χορῶν.

Λέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μέγιστον μέρος τοῦ ἐκ τῆς νήσου Θήρας ὕλικου συνέλεξα εἰς τὸ χωρίον «Ἐξω Γωνία», καὶ τοῦτο διότι ὑπάρχει ἐνταῦθα γηροκομεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχουν εὖρει προστασίαν περὶ τοὺς 30 γέροντες καὶ γράϊαι ἔξ ὧν σχεδὸν τῶν χωρίων τῆς Θήρας. Τὸ φιλανθρωπικὸν τοῦτο ἴδρυμα ἐπισκεπτόμην ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας καθημερινῶς, διότι τινὲς τῶν προβεβηκυίας ἡλικίας τροφίμων τοῦ ἦσαν, ὡς εἶχον διαπιστώσει, σημαντικῆς ἀξίας πληροφορηταί¹.

Λαογραφικὴ ὕλη ἐκ Θήρας, πλὴν τῆς τῇδε κάκεισε εἰς περιοδικὰ καὶ ἄλλα ἔντυπα, ὑπάρχει συνειλεγμένη ἐν χειρογράφῳ, ὅτινα ἀπόκεινται εἰς τὸ ΚΕΕΛ καὶ τὸ Κέντρον Συντάξεως Ἱστορικῶν Λεξικῶν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης (ἐφεξῆς: Ἱστ. Λεξ.) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τῶν χειρογράφων τοῦ δευτέρου Κέντρον ἡ ὕλη εἶναι κυρίως γλωσσικῆ. Ὅτι δὲ μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν λαογραφίαν ἔχει ἀποδεικνωθῇ κατὰ μέγα μέρος καὶ εὐρεταὶ κατατεταγμένον εἰς τὰ σκεῆα κυττάρια τοῦ ΚΕΕΛ².

¹ Πλὴν τῶν προθύμων πληροφορητῶν μου ἔξ ὧν τῶν χωρίων τῆς νήσου πολλὰς χάριτας ὀφείλω εἰς τὴν πλήρη εὐγενῶν καὶ χριστιανικῶν αἰσθημάτων κ. Ἀσημίαν Ζώρζου, τὴν ἀδελφὴν τῆς Μαρ. Σαλιβέρου, τὸν αἰδ. ἐφημέριον Ἐξω Γωνίας, ὡς καὶ εἰς τὸν πρόεδρον τῆς κοινότητος Ἀνάφης, οἵτινες συνέδραμον μεγάλως τὸ ἔργον μου.

² Τὰ χειρόγραφα ταῦτα εἶναι :

α) ΚΕΕΛ, ἀρ. 421 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 24). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Θηραϊκὰ ἤτοι συλλογὴ ζώντων μνημείων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870, σχ. 4ον, σ. 165 (Θήρα Ἀμοργός, Τήνος, Κύθνος, Σῦρος).

β) ΚΕΕΛ, ἀρ. 424 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 24Α, 174). Τοῦ αὐτοῦ, Κυκλαδικὰ - Θηραϊκὰ, σχ. 2ον, σ. 145 (1889-1900-1914).

γ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 487 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 94). Γλωσσάριον ἐκ Θήρας, Καλύμνου, Κυκλάδων, Τήνου, σχ. 8ον, σ. 611.

δ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 506 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 122). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Θηραϊκὰ, σ. 225.

ε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 587, σχ. 8ον, Ν. Πεταλᾶ, Παραμύθια, σ. 40.

ς) ΚΕΕΛ, ἀρ. 685 (=Ἱστ. Λεξ. ἀρ. 208). Ἰωάνν. Ν. Κυριακοῦ, Σύμμεικτος γλωσσικὴ ὕλη, ἰδίωμα Θήρας καὶ ἄλλων νήσων, σχ. 4ον, σ. 55.

ζ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 730, σχ. 8ον, σ. 13 (περὶ Καλικαντζάρων ἐν Θήρᾳ).

η) ΚΕΕΛ, ἀρ. 844, σχ. 4ον, σ. 15, παραμύθια, παραδόσεις, περιγραφή ἡθῶν καὶ ἔθιμων ἐν Οἴᾳ, Θήρα 1888 (συνλ. Μ. Σ. Πυργιανοῦ).

Ἐξ ἐπισκοπήσεως τῆς ὑπ' ἐμοῦ συλλεχθείσης λαογραφικῆς ὕλης παρατηρῶ γενικῶς ὅτι ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς τῆς νήσου Θήρας δὲν παρουσιάζει βασικὰ διαφορὰς ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνον τῶν ἄλλων νήσων τοῦ συμπλέγματος τῶν Κυκλάδων. Μορφαὶ τοῦ λαϊκοῦ βίου, δημώδεις δοξασίαι καὶ λαϊκαὶ γενικώτερον ἀντιλήψεις εὐρύτερον διαδεδομέναι ἀπαντοῦν καὶ ἐνταῦθα. Ἐκεῖνο μόνον ὅπερ κατ' ἐξοχὴν προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐπισκέπτην τῆς νήσου καὶ δὴ εἰς τὸν ἐνδιαφερόμενον νὰ ἐρευνήσῃ αὐτὴν λαογραφικῶς εἶναι ἡ μορφή τῆς λαϊκῆς οἰκίας ἐνίων χωρίων αὐτῆς. Ἐνταῦθα ἐπεκράτει παλαιότερον, διατηρεῖται δὲ μέχρι τοῦ νῦν, ὁ ὑπόσκαφος τύπος. Πρόκειται περὶ οἰκιῶν ἐσκαμμένων καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τὴν γῆν. Τοῦτο καθίσταται ἐφικτὸν ἐξ αἰτίας τῆς εἰδικῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους, διὸ καὶ τοιοῦτου εἶδους οἰκίας δὲν συναντᾷ τις εἰς ἄλλας νήσους.

Ἐξ ὧσων πληροφοριῶν κατώρθωσα νὰ συλλέξω ἐν συνδυασμῷ πάντοτε καὶ πρὸς τὴν ἐπιτόπιον ἔρευναν, τὴν ὁποίαν διενήργησα, φαίνεται ὅτι αἱ οἰκαί τοῦ τύπου τούτου ἦσαν παλαιότερον ἐξοχικαὶ, ἐξελχισαίαι σὺν τῷ χρόνῳ εἰς κανονικὰς. Αὗται ἀπετέλουν κυρίως εἰπεῖν ἀποθήκας γεωργικῶν προϊόντων, ἐκαλοῦντο δὲ σπηλιές ἢ κατοικίες¹ (εἰκ. 1). Ὡρῶσονται ἐντὸς τῶν ἐδαφῶν, μετὰ δὲ τὴν ἐντὸς αὐτῶν τοποθέτησιν τῶν σπηλιῶν καὶ τῶν ἄλλων προϊόντων ἐφράσσοντο, ὡς φησίνεται ἐμπροσθεν πρὸς ἀσφάλειαν. Κατ' ἀρχὰς δηλ. ἦσαν αὗται ἀπλὰ θρύγματα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐνίοτε ἐχρησίμευον καὶ ὡς πρόχειρα κατοικία εἰς τοὺς ἐργαζομένους εἰς τοὺς ἀγρούς, οἵτινες δὲν ἠδύναντο πολλὰς ἀνάγκας τῶν ἀσχολιῶν των νὰ ἐπανέρχωνται καθημερινῶς εἰς τὰ χωρία, ὡς εἰς τὸν Πύργον κ.ἄ. Ἡ στέγη τῶν ὀρυγμά-

θ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1042, συλλογαὶ αἰνιγμάτων, σ. 147 (καὶ ἐκ διαφορῶν τόπων).

ι) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1109γ, ἄσματα Κυκλάδων, σ. 29.

ια) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1659, Γ. Ἀ. Μέγα, Συλλογὴ παραμυθιῶν ἐκ διαφορῶν τόπων.

ιβ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1707 (ἐκ τοῦ Λαογρ. Φροντιστηρίου Γ. Ἀ. Μέγα), *Εὐαγγ. Ρούσσου*, Λαογρ. σημ. ἐκ Σύρου, Θήρας, Μυκόνου, λατρ. ἔθιμα Σύρου, Θήρας, τελευταῖ ἐν Θήρᾳ, χωρικὰ περιπαιγμάτα Σύρου, Θήρας, σ. 14.

ιγ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 1861, *Μαργαρίτας Μάϊνα*, Πῶς γίνεται ὁ γάμος ἐν Θήρᾳ.

ιδ) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2081, σχ. 4ον, σ. 179 (συλλ. Ἑλευθερίου Ζάννου, 1954).

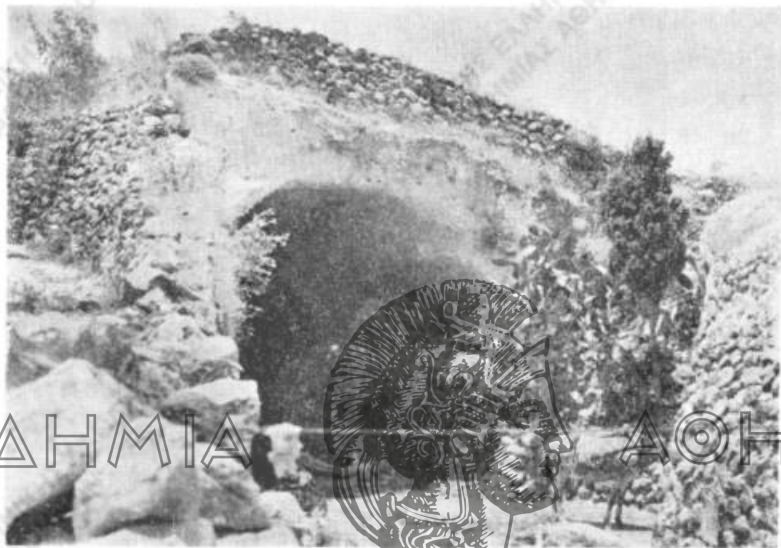
ιε) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2203 (=Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 547B), *Δημ. Ἰ. Γεωργακά*, Θηραϊκὰ γλωσσικά, μέρ. Β', Ἀθήναι 1934, σ. 328.

ις) ΚΕΕΛ, ἀρ. 2869, σχ. 4ον καὶ 8ον, σ. 66 (συλλ. ἐκ Θήρας καὶ Ἀμοργοῦ διὰ τῶν μαθητῶν γυμνασ. Θήρας).

ιζ) Ἰστ. Λεξ. ἀρ. 813 (συλλ. γλωσσ. ὕλης ἐκ Δονούσης, Ἀνάφης καὶ Ἀμοργοῦ ὑπὸ Σταύρου Μάνεση).

¹ Κατοικίες καλοῦνται καὶ αἱ ἐξοχικαὶ οἰκαί τῆς Ἀνάφης, αἱ ὁποῖαι διαθέτουν στάβλον διὰ τὰ ζῶα καὶ ἀποθήκας διὰ τὴν ἐσοδεῖαν καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη (χφ. σ. 294, 296).

των τούτων ἦτο πάντοτε θολωτή. Ὁ θόλος κατεσκευάζετο τῇ βοηθείᾳ ξυλοτύπου ὅπου ὅμως τὸ ἔδαφος ἐπέτρεπε, καὶ ἄνευ αὐτοῦ, διότι ἡ κίσσηρις τοῦ ἐξησφάλιζε τὴν ἀπαιτουμένην στερεότητα. Σημειωτέον ὅτι τοιαῦτα ὀρύγματα ἐγίνοντο ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε κίσσηρις. Σὺν τῷ χρόνῳ κατεσκευάζον οἱ Θηραῖοι πλαγίως τοί-, χους λιθοκτίστους, τοὺς ὁποίους ἐπέχριον μὲ πηλὸν ἐκ θηραϊκῆς γῆς. Ἐμπροσθεν ἐτοποθετήθη μετέπειτα εἴσοδος μετὰ θύρας καὶ παραθύρων. Ἐξελισσομένου πλέον

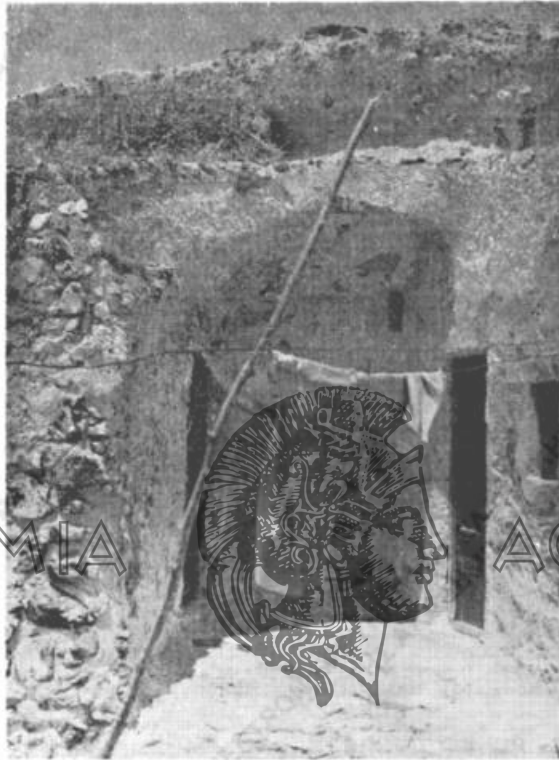

Εἰκ. 1. Ὑπόσκαφον κατασκευάσμα χρησιμοποιοῦμενον ὡς ἀποθήκη.

τοῦ ὀρύγματος εἰς κανονικὴν οἰκίαν παρέστη ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ἄλλοι χώροι ἔνεκα τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ διαρκῶς αὐξανομένων ἀναγκῶν τῆς γεωργικῆς οἰκογενείας (εἰκ. 2). Ὁ κυρίως χώρος τῆς οἰκίας καλεῖται *σπίτι* ἢ *κάμαρα* εἶναι δὲ ὁ πλέον εὐρύχωρος. Παρὰ τὴν κάμαραν ταύτην ὀρύσσεται νέον δωμάτιον καλούμενον *σεντοκάμαρα*, πέρα δ' αὐτῆς ἄλλοι χώροι προοριζόμενοι διὰ τὴν ἐσοδείαν καλούμενοι *σώκελλα* ἢ *σώσπιτα* ἢ καὶ *σώλουτρα*. Παρὰ τὸ «σπίτι» καὶ εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς ὅλης οἰκίας εὐρίσκετο ἡ ἐστία, ἣτις ἦτο ἐφωδιασμένη μὲ καπνοδόχον, διὰ νὰ ἐξέρχεται ὁ καπνός. Ἦτο δηλ. καὶ αὕτη ὑπόσκαφος. Ὅτε ὅμως ἐξέλιπεν ὁ ἐκ τῶν πειρατῶν καὶ τῶν ἄλλων κακοποιῶν κίνδυνος καὶ ἡ οἰκία ἔφερε κανονικὴν πλέον θύραν εἰσόδου καὶ παράθυρα, ἡ ἐστία κατεσκευάζετο καὶ ἐκτὸς τῆς κυρίως οἰκίας. Ἐντὸς τῆς οἰκίας ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ἔτι χώροι διὰ τὴν φύλαξιν τῶν σιτηρῶν. Πρόκειται περὶ ὀρυγμάτων ὑπὸ τὸ δάπεδον. Ἄτινα ἐκαλοῦντο *βοῦβες*. Αὗται ἔχουν ὀρυχθῇ καὶ εἰς τοὺς τοίχους. Ἡ εἴσοδος αὐτῶν ἐκλείετο δι' ἐνὸς «ντουλαπιοῦ». Ἐνίοτε τὰ κατασκευάσματα

ταῦτα ἐκαλύπτοντο διὰ χώματος μετὰ τὴν εἰς αὐτὰ τοποθέτησιν τῶν προϊόντων.

Αἱ οἰκίαι αὗται παρέχουν μέχρι τοῦ νῦν εὐχάριστον διαμονὴν εἰς τοὺς χωρικούς, διότι κατὰ μὲν τὸ θέρος εἶναι δροσεραί, κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα σχετικῶς θερ-

Εἰκ. 2. Ὑπόσκαφος οἰκία.

μαί. Σήμερον βεβαίως ἔχουν ἐνίοτε κτισθῇ ἔμπροσθεν τῶν παλαιῶν ὑποσκάφων δωματίων καὶ ἄλλοι χώροι, ἀλλὰ κλπ. (χφ. σ. 182-183).

Ὁ τύπος οὗτος τῆς οἰκίας ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὸν διενεργήσαντα κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνασκαφὰς ἐν Θήρᾳ καὶ ἀποκαλύψαντα τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς πόλιν Hiller von Gärtringen. Οὗτος περιγράφει διὰ βραχέων τοιαύτας οἰκίας καὶ ἐπάγεται ὅτι τὸν τύπον αὐτῶν δὲν ἔχει συναντήσει ἄλλαχού¹.

Τὰ χωρία Ἐμπορεῖον καὶ Πύργος, τὰ ὅποια, ὥς ἀνεφέρθη, ἐπεσκέφθη, διαθέτουν λιθοκτίστους οἰκίας. Τούτων ἡ κατασκευὴ ὥς καὶ ἄλλων χωρίων τῆς νήσου

¹ Hiller von Gärtringen, Thera, τόμ. Α', σ. 78 κέξ.

εἶναι διάφορος ἐκεῖνης τῶν ἄλλων νήσων ἐξ αἰτίας τῆς χρήσεως τοῦ θηραϊκοῦ κοινάματος¹. Δέον νὰ σημειωθῇ ἔτι ὅτι οἰκίαι μετὰ θολωτῆς στέγης εἶναι λίαν συνήθεις καὶ ἐν Ἀνάφῃ. Αὗται προτιμῶνται ἐνταῦθα ἐναντι τῶν ἐπιπεδοστέγων, διότι ὡς ἐπληροφορήθην, εἶναι περισσότερον δροσεραὶ κατὰ τὸ θέρος. Φαίνεται ὁμως ὅτι ἐλλείπει ξύλων διὰ τὴν στέγασιν ἐπιπεδοστέγων οἰκιῶν οἱ Ἀναφαῖτοι κατασκευάζουν τὰς οἰκίας θολωτὰς τῇ βοηθείᾳ πάντοτε ξυλοτύπου (χφ. 258).

Ἐκ τῶν δημοδῶν παραδόσεων, τὰς ὁποίας κατέγραψα, πολλοὶ παρουσιάζουν ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον. Τούτων ἄλλαι εἶναι τοπικαί, ἀπαντῶσαι δηλ. μόνον εἰς τὰς ἐν λόγῳ νήσους, ἄλλαι εἶναι γενικώτερον γνωσταί, παρουσιαζόμεναι ἐνταῦθα ὑπὸ παραλλαγῆς. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκει παράδοσις ἐκ Θήρας, ἀναφερομένη εἰς ἀπολίθωσιν καταστρεπτικοῦ διὰ τοὺς κατοίκους ὄφρεως. Οὗτος καλεῖται δημοδῶς Ἐχεντρα. «Εἶναι σκαλισμένη στὸ βουνό. Αὐτὴ κατὰστρεφε τὰ σπαρτά καὶ τὸν κόσμον καὶ τὴν μαρμάρωσε ἡ Παγκράτ» (χφ. σ. 9). Πληροφορίας ἄλλας περὶ τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης παραδόσεως δὲν ἠδυνήθην νὰ εὑρω. Ἰσως ὁμως περαιτέρω ἔρευνα θὰ συμπληρώσῃ αὐτὴν καὶ μετὰ ἄλλα στοιχεῖα (πιθανῶς λατρευτικῆς ἀρχῆς). Ἀπολίθωσιν ἐπὶ βράχου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὄφρεως, ἐπιτεθέντος κατὰ γεγραμμένον ἀναφέρει καὶ παράδοσις ἐν Καλαμῶν².

Περὶ Νεραΐδων δοξασίαι ἀπαντῶν καὶ ἐν Θήρᾳ εὐρέως διαδεδομέναι. Αὐταὶ μετὰ ἄλλων παριστῶνται καὶ ὡς ὄνοσκελεῖς «τὰ πόδια τοὺς εἶναι γαῖδουρινὰ» (χφ. σ. 278). Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι γενικωτέρα. Μὲ πόδας ὄνου πιστεύεται ὅτι ἐμφανίζονται καὶ Καλικάντζарοι. Ὅνοσκελεῖς θεότητες ἀναφέρονται, ὡς γνωστόν, καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μυθολογίᾳ, ὃ δὲ διάβολος κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἐνομιζέτο ὡς ὄνοσκελὴς³. Εἰς τὰς περὶ αὐτῶν ἐν Θήρᾳ παραδόσεις αἱ Νεραΐδες παριστῶνται καὶ τίκενται, προσκαλοῦσαι μάλιστα κοινὰς θνητὰς ὡς μαίας. Διακαῆς πόθος τῶν συζύγων αὐτῶν εἶναι νὰ ἀποκτήσουν ἄρρεν τέκνον. Πρὸς τοῦτο ὑπόσχονται εἰς τὰς μαίας ἀδράν ἀμοιβήν, ἐκτοξεύουν δὲ κατ' αὐτῶν φοβεράς ἀπειλὰς ἐπὶ ἀντιθέτου. Αἱ μαῖαι ἔχουσαι τοῦτο ὑπ' ὄψει ἀπατοῦν αὐτὰς δι' ἐπικολλήσεως εἰς τὸ γεννώμενον θῆλυ κηρίνου ἀνδρικοῦ αἰδοίου (χφ. σ. 10, 278. Πρβλ. καὶ σ. 6, 11, 45 καὶ 47). Ἡ παράδοσις ἀπαντᾷ εὐρύτερον καὶ εἰς τὰς

¹ Ἰδὲ σχετικῶς *Constantin Chr. Papas*, *L'urbanisme et l'architecture populaire des îles Cyclades*, Paris 1957, σ. 141-150. Ἰδὲ καὶ σ. 66 καὶ 79.

² *N. Γ. Πολίτου*, *Παραδόσεις*, τόμ. Β', 1904, σ. 161, ἀρ. 295.

³ *N. Γ. Πολίτου*, *Νεοελληνικὴ μυθολογία*, μέρ. Α', 1871, σ. 92-93.

παρακειμένους νήσους Ἴον¹, Ἀμοργόν², περαιτέρω εἰς Κύθον³ καὶ γενικώτερον εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ᾠχρον⁴.

Εἰς ἄλλην παράδοσιν παριστῶνται αἱ ἀσθένειαι προσωποποιημέναι. Πρόκειται εἰδικώτερον περὶ τῆς νόσου *Εὐλογίας*, καλουμένης καὶ *εὐλογημένης*, περὶ ἧς πιστεύεται ὅτι προκαλεῖται ὑπὸ γυναικῶν. Αἱ γυναῖκες αὗται ἐνσκήψασαί ποτε εἰς τὸ χωρίον Ἐξω Γωνίαν, πρὶν ἢ εἰσελθῶν εἰς αὐτὸ ἀπεκρουσθῆσαν ὑπὸ τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, προστάτου αὐτοῦ (χφ. σ. 48. Πρβλ. καὶ σελ. 154)⁵.

Φάντασμα ἐμφανιζόμενον κατὰ τὴν νύκτα καλεῖται *μεσανύχτης*. Οὗτος παρρουσιάζεται ὑπὸ μορφήν σχοινίου, ἀπατῶν οὕτω τὸν διερχόμενον ἐκ τοῦ τόπου ἔνθα εὐρίσκεται (χφ. σ. 47-48).

Τζοτζοβίγκηδες καλοῦνται οἱ πειρασμοί. Περὶ τούτων πιστεύεται ὅτι προκαλοῦν τὸν ἀνεμοστρόβιλον (χφ. σ. 27).

Ἐκ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων ἐνδιαφέροντα εἶναι ἡ περὶ τῆς Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης ἐν Ἀνάφῃ, (εἰς τὸ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον, ἔνθα κατ' ἔτος τελεῖται λαμπρὰ πανήγυρις, εἰς τὴν σφαιρὸν προσκυνηταὶ καὶ ἐκ τῶν πέριξ νήσων⁶ ἡ προσπαννυχία τῆς Παναγίας «Καλαμιωτίσσης» προσέρχεται ἐκ τοῦ γεννιότος τῆς ἐκρέσεως τῆς εἰκόνος ἀνηγορεύνης ἐπὶ καλὰ μὲν εἰς τὸν ἔνθα ἡ Παναγία ἐπεθύμει νὰ κτισθῇ ὁ ναὸς τῆς. Προστίθεται δὲ αὕτη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς μετέφερεν ἐνταῦθα τὰ ἐργαλεῖα τῶν εἰς ἄλλον τόπον οἰκοδομούντων τὸν ναὸν τῆς ἐργατῶν (χφ. σ. 251 καὶ 309 κἑξ.)⁷.

Συναφεῖς παραδόσεις εἶναι γνωσταὶ γενικώτερον ὥς λ.χ. ἡ περὶ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Ἴφ Παναγίας τῆς Κρημνωτίσσης⁸. Ἐκ τοῦ λόγου ὅτι φέρονται εἰς τὸν

¹ Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, Ἡ νήσος Ἴος, Ἀθῆναι 1938, σ. 124.

² ΚΕΕΛ, ἀρ. 2764, σ. 156-157. Πρβλ. καὶ σ. 155.

³ Ἀντ. Βάλληδα, Κυθνιακά, Ἐρμούπολις Σύρου 1882, σ. 123.

⁴ Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', σ. 478-483, ἀρ. 794-797. Ἰδὲ καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, εἰς Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου, τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 383-384.

⁵ Περὶ προσωποποιίας τῶν νόσων Ν. Γ. Πολίτου, Λαογρ. Σύμμ., τόμ. Γ', 1931, σ. 79 κ.ἑξ. Εἰδικώτερον περὶ τῆς Εὐλογίας, σ. 89-90. Περὶ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, θεωρουμένου γενικώτερον προστάτου κατὰ τῆς πανώλους καὶ διώκτου αὐτῆς ιδεῆς προχείρως Γ. Ἀ. Μέγα, Ἑλληνικαὶ ἐορταὶ καὶ ἔθιμα λαϊκῆς λατρείας, Ἀθῆναι 1963, σ. 89.

⁶ Περὶ τούτου Π. Γ. Ζερλέντην, Τὸ ἐν τῇ νήσῳ Ἀνάφῃ Πατριαρχικὸν Σταυροπηγιακὸν μοναστήριον Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης, Δ.Ι.Ε.Ε. τόμ. 7 (1910-18), σ. 489-497.

⁷ Ἰδὲ καὶ Π. Γ. Ζερλέντην, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 30.

⁸ Ἰδὲ Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 30.

λαὸν παρόμοιοι πρὸς τὴν τῆς Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης διηγήσεις, ὁ Π. Γ. Ζερλέντης ὑποστηρίζει ὅτι καὶ ἡ περὶ αὐτῆς διήγησις ἀνήκει εἰς τὸν εὐρύτερον κύκλον αὐτῶν, ὅτι δ' αὕτη ὠνομάσθη οὕτως ἐκ τοῦ τόπου Καλάμι, ἔνθα ὁ ναὸς της¹.

Ἄλλαι διηγήσεις εἶναι γνωσταὶ ἐν Ἀνάφῃ, αἱ περὶ γεροντοκτονίας, ἀναφέ-

Εἰκ. 3. Ἡ μονὴ Παναγίας τῆς Καλαμιωτίσσης.

ρουνται περὶ παλαιότερον ἔθιμον κατακρημνίσεως ἢ γενικώτερον φόνου τῶν γερόντων καὶ τῆς αἰτίας, δι' ἣν ἐξέλιπε τὸ ἔθιμον (χφ. σ. 246-247 καὶ 266-267)².

Οἱ Σαραντάπηχοι ἀναφέρονται ὡς φόβητρα μᾶλλον ἐν Θήρᾳ. «*Λέγανε, αὐτὸ τὸ μέρος ἔχει Καλικάντζαροι, τὸ ἄλλο Γιαλλοῦδες, στὸ ἄλλο ὑπάρχουν Σαραντάπηχοι, κι αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ πλησιάζουνε στὰ μέρη αὐτά, γιὰ νὰ κάνουν λαθρεμπόριο*» (χφ. σ. 153 - 154)³.

Ἐκ τῶν ἔθιμων γενικώτερον ἀναφέρω τὰς λαμβανούσας παλαιότερον χώραν ἐν Θήρᾳ δημοτελεῖς θυσίας ὡς καὶ τὸ ἔθιμον τῆς παρασκευῆς εἰδικῶν ἐδεσμάτων

¹ Ἐνθ' ἄνωτ.

² Ἰδὲ περὶ τῶν διηγήσεων τούτων τὸν διεθνῆ κατάλογον παραμυθιακῶν θεμάτων τῶν ΑαTh ἀρ. 980Α καὶ 981.

³ Σαραντάπηχοι γίγαντες ἀναφέρονται ἐν Κρήτῃ (ιδὲ Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη, Ὁ ἀριθμὸς τεσσαράκοντα παρὰ βυζαντινοῖς καὶ νεωτέρους Ἑλλήσι, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 97 κέξ.) καὶ ἐν Ρόδῳ (ιδὲ Ἀναστ. Γ. Βρόντη, Ροδιακά, 1939, σ. 45-46).

κατὰ διαφόρους ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις (χφ. σ. 17, 53, 65, 152 καὶ 179), τὴν καῦσιν τοῦ Ἑβραίου ἐν Θήρᾳ καὶ Ἀνάφῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (χφ. σ. 57 καὶ 307), τὴν ἀφὴν πυρῶν κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς παραμονῆς τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Κληδόνου, αἱ ὁποῖαι καλοῦνται *φωταρίδες* (χφ. σ. 61), τὸ ἔθιμον ἐν Ἀνάφῃ τῶν κατὰ τὸ Πάσχα αἰωρῶν (χφ. σ. 306), μαντείας αὐτόθι μὲ ἀρμυροπιτταρο (χφ. σ. 305)¹ κ. ἄ.

Ἐν Θήρᾳ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Λαζάρου κατεσκεύαζον τὸν «Λάζαρον». «Ἐκάνανε ἓνα στρογγυλὸ ἀπὸ βεργὶ ποὺ βάζουν στὰ βαρέλια. Ἐβάζανε γύρω γύρω ἄλισμαρὶ (δεντρολίβανο) καὶ ἔβάνανε ἓνα ξύλο πάλι μὲ ἄλισμαρὶ. Κατόπι ἔκάνανε μέσα ἓνα σταυρὸ γύρω πάλι μὲ ἄλισμαρὶ. Αὐτὸ τὸ ἔχόνανε στὴ γῆ, τὸ κοντάρι, καὶ ἀνάβανε ἓνα λύχνον μὲ λάδι καὶ τὸν ἀνάβανε κάθε βράδυ ὅλη τὴν Μεγάλῃ Ἑβδομάδᾳ» (χφ. σ. 54 - 55). Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι βεβαίως εὐρύτητα διαδεδομένον². Ἀγνωστον ἀλλαχόθεν, τοῦλάχιστον εἰς ἡμᾶς, εἶναι τὸ ἀναφερόμενον στήσιμον τοῦ Λαζάρου εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ ἄναμμα τῆς λυχνίας καθ' ἑκάστην ἑσπέραν τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

RESUME

ΑΘΗΝΩΝ

**Mission folklorique aux îles Thera et Anafi
du 11 juillet au 1 août 1965**

par Steph. D. Imellos

L'auteur publie les résultats des recherches qu'il a effectué pendant sa mission folklorique dans les îles de Cyclades Thera (aux villages Emporion, Pyrgos, Exo Ghonià) et Anafi. Après un bref exposé sur la situation de ces îles du point de vue économique, culturel etc. l'auteur commente le matériel qu'il a noté dans un manuscrit de 347 pages et la musique de 61 chansons et danses populaires qu'il a enregistré sur des bandes de magnetophone.

¹ Ἀρμυροπιττάρη καλεῖται ἐν Ἰφ (Θεοδ. Κ. Ὁθωναίου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 124). Τὸ ἔθιμον διαδεδομένον πολλαχοῦ (ἰδὲ σχετικῶς Ν. Γ. Πολίτου, Μαγικαὶ τελεταὶ πρὸς πρόκλησιν μαντικῶν ὀνείρων περὶ γάμου, Λαογρ. Σύμμ., τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1931, σ. 109 - 113).

² Ἰδὲ προχείρως Δ. Β. Οἰκονομίδην, ἐν Θρησκ. καὶ Ἠθικ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. 8, 1966, στ. 63-67, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

Examinant la forme de l'habitation populaire de Thera il remarque que celle-ci est construite dans les villages: Exo Ghonià, Emporion et autres sous la surface du sol. Cela est possible par la conformation géologique du sol, qui est composé de pierre ponce provenant du volcan de l'île. Au début ces excavations servaient simplement comme dépôt des produits agricoles mais sous la pression de la vie contemporaine elles ont évolué vers une forme plus complexe (voir p. 228-230).

Dans l'île d'Anafi on peut voir des habitations ayant au toit une voute en pierres. Cette forme de construction a été imposée par le manque du bois nécessaire pour l'édification des toits de surface plane.

Parmi les légendes recueillies, l'auteur mentionne comme intéressante, celle de la vipère petrifiée par la Vierge, parce qu'elle détruisait les récoltes (voir p. 231). Également sont largement propagées sous diverses variantes les légendes concernant les fées (Néerides). Dans certaines variantes elles sont présentées avec des pieds d'âne, étant ainsi confondues avec d'autres esprits démoniaques (voir p. 231-232).

Une légende locale concernant les maladies, comme dans d'autres lieux de la Grèce, représente celles-ci sous l'aspect d'une femme. Lorsqu'elles essayent d'entrer dans un village (de Thera) elles sont empêchées et pourchassées par la Ste Vierge et St Charalambos (voir p. 232).

Parmi les récits religieux, il cite celui de la Vierge «Kalamiotissa» de l'île d'Anafi, dont l'icône transportait les outils des maçons à l'endroit où elle désirait qu'on lui érige son église (voir p. 232-233).

Enfin, l'auteur mentionne aussi d'autres coutumes comme celui de Lazare. La veille de sa fête on prépare une statue à son effigie sur laquelle on pose une lanterne qu'on allume chaque soir durant toute la semaine Sainte (voir p. 234).